

ЖЕНИТЕ В СЯНКАТА НА ВЛАСТТА: ПОЛИТИЧЕСКО ВЛИЯНИЕ И ПУБЛИЧЕН ОБРАЗ НА ЕЛЕНА ЧАУШЕСКУ И ЙОВАНКА БРОЗ

Васа Добрева

След Втората световна война Балканите преминават през големи политически промени. Регионът е белязан от установяването на авторитарни и тоталитарни комунистически режими, силно изразен култ към личността и концентрация на власт в ръцете на отделни политически фигури. В историческите изследвания най-често вниманието е насочено към лидерите – тяхната политика, идеология и начин на управление. Много по-малко внимание се отделя на жените, които стоят до тях и пряко или косвено оказват, къде по-малко, къде повече влияние върху политическия и обществен живот на своите страни. Особено интересни в това отношение са фигурите на Елена Чаушеску съпругата на румънския лидер Николае Чаушеску и третата съпруга на Йосиф Броз Тито – Йованка Броз. Две жени с различни лични биографии, но и двете превърнали се в ярки фигури на своите режими. Те надхвърлят традиционно отредената роля на „първа дама“, като в различна степен участват в изграждането на образите на своите съпрузи и в политическия живот на своите страни. Настоящата курсова работа има за цел да проследи мястото и ролята на двете жени в контекста на балканския авторитаризъм, както и да анализира техният публичен образ, отношенията им с елита, доколко влиянието им е било символично или реално политическо. Популярната поговорка, гласяща: „Мъжът е главата на семейството, но жената е шията“, е особено показателна, тъй като тя символично отразява ролята на жената в семейството, а в случая и в цялата държава.

Според марксистко-ленинската теория, установяването на комунистически режими се осъществява чрез победата на пролетарската революция срещу „експлоататорите“. Авторитарните и тоталитарните режими пък се характеризират с отслабване на демократичните институции и силно влияние на личността на лидера или тесен елит върху държавното управление. В тези политически системи особено значение придобива култът към личността, чрез който управляващите се представят като безгрешни полубогове, грижещи се за благо на народа и държавата. Култът към личността е резултат от целенасочена държавна пропаганда. След установяването на пълен контрол върху информацията, държавната машина представя политика като свръхчовек. За подсилване на обществената любов често са използвани гръмки имена

за лидерите като „Вожд“, „Баща на народа/нацията“. В тези режими жените обикновено изпълняват важна, но символична функция. Чрез пропагандата те биват представяни като образец на лоялност, стабилност и подкрепа към лидера. Те се явяват като пример как народа трябва да показва своята лоялност към лидера. Образът им често е внимателно изграден с цел да подсилва легитимността на режима и да създава усещане за светлото бъдеще, към което лидерът води народа си. Някои учени твърдят, че по правило съпругите на тоталитарните лидери са фанатични поддръжници на безмилостната политика, прилагана от техните съпрузи, и не биха се поколебали да се включат активно в консолидирането на тяхната власт. Те нерядко оказват своето влияние върху вътрешнополитическите процеси, кадровите решения и начина, по който властта комуникира с народа. Реалната степен на влияние на съпругите на лидерите често остава трудно измерима, тъй като значителна част от политическите процеси в авторитарните системи се осъществяват неофициално и извън публичното пространство. Обикновено свързваме диктаторите, тиранията и култа към личността с мъжете, но някои жени разбират механизма на властта също толкова добре. Жените стояли до или в сянката на диктаторите, често са имали реална политическа власт.

Сред жените, свързани с авторитарните режими на Балканите, една от най-ярките фигури безспорно е Елена Чаушеску. Тя е съпругата на Николае Чаушеску, била е една от малкото съпруги на комунистически лидери, които са имали висок политически профил, като е била дълбоко ангажирана с партийните администрации. Развивайки се от второстепенна роля на съпруга до втория най-висок ранг в държавата, тя може би се нарежда сред най-влиятелните жени в историята на Румъния, ако не и най-влиятелната. Култът към личността внимателно изгражда нейната кариера като я представя едновременно като „световно известен учен“ и „майка на нацията“, докато реално упражнява безмилостна политическа власт над бедстващият румънски народ. В своят дневник тя записва следните изречения: „Човешки пръсти ли? (на френски език *doigt – пръст, droits – права*), иска да каже Човешки права ли?¹“. Тя излиза от сянката на съпруга си и може да бъде характеризиране не като негов придатък, а като самостоятелна фигура в политическия живот на Румъния. Не просто придружава съпруга си в диктатурата му, а е съучастник в неговите престъпления. Нейната власт може да се сравнява с тази на Дзян Цин – съпругата на Мао, демонстрация на това как неограничената власт може да служи за компенсация на дълбоки лични комплекси.

¹ Тайните дневници на Елена Чаушеску, 1990, Пловдив, изд. „Христо Г. Данов“, стр.126

Елена Чаушеску е родена като Ленуца Петреску в село Петрещ на 7 януари 1916 г. По-късно тя официално променя рождената си година на 1919, за да е по-млада от съпруга си Николае, който е роден 1918г. Тя произхожда от фермерско семейство от средната класа. Ученическите ѝ години са белязани от пълна интелектуална немощ и напуска образователната система след 4-ти клас. 30-те години на XX век се установява в Букурещ заедно с брат си. По стечение на обстоятелствата той се присъединява към комунистическата партия, забранена по това време. Тя започва работа в текстилна фабрика, където се свързва със синдикатите, а след това и с комунистическата младежка организация. Присъединява се към комунистическата партия 1939 г. Обстоятелствата около срещата между Елена и Николае са неизвестни. Предполагамата първа среща се случва около 1939 г. Докато Николае е в затвора 1939-1944 г., Елена го посещава и се превръща в неговата връзка с външния свят. По-късно тя твърди че има дълга „революционна дейност“ зад гърба си, но в този период заслугите ѝ са малки и незначителни. Николае и Елена сключват брак през 1947г., като по това време той се превръща във видна фигура в новоустановения комунистически режим. Семейството им се разраства бързо след брака с три деца – Валентин (1948), Зоя (1949) и Нику (1951). Николае израства в политическата йерархия, благодарение на Георге Георгиу-Деж. 19 март 1965 г. е повратен ден за двамата съпрузи, Георге Георгиу-Деж, комунистическият диктатор на Румъния, умира от рак на белите дробове. В рамките на няколко часа след смъртта му Политбюро на Румънската комунистическа партия (РКП) избира Николае Чаушеску за нов генерален секретар на партията, Централният комитет на РКП приема избора на Политбюро.

Първите години от управлението на Николае, Елена остава на заден план по отношение на политиката. Нейното присъствие до него е имало за цел да засили вярата на хората, че лидерът на партията, освен че е патриот е и семеен човек. Решаващ момент за нейната политическа еволюция е посещението им в Китай през 1971 г., Елена е поразена от влиянието на Дзян Цин, съпругата на Мао Дзедун, която упражнява контрол над много от политическите институции в Китай, включително медиите и пропагандата. Елена решава да последва примера ѝ и да излезе от сянката на съпруга си. През 70-те години Елена официално влиза във висшето държавно ръководство – през 1972 г. става пълноправен член на Централния комитет на Румънската комунистическа партия, а година по-късно е избрана в Изпълнителния съвет на партията, през 1975 г. е избрана във Великото народно събрание. А през 1980 г. тя официално става вторият човек в държавата, заемайки поста първи заместник

министър-председател, позиция, създадена специално за нея, която заема до смъртта си през 1989 г. През 80-те години кабинетът ѝ, известен като „Кабинет 2“, служи като допълващ този на съпруга ѝ. Тя взема решения за повишаването или уволняването на високопоставени служители. От момента, в който здравословното състояние на Николае се влошава Елена започва да филтрира все повече информацията към него, контролирайки дори личната му поща, за да го изолира от „неприятни новини“ за икономическата нестабилност на страната. Към 1989 г. тя е държавният глава в сянка, нейното одобрение е необходимо за всяко политическо или икономическо решение.

Макар „почти неграмотна“ Елена изгражда абсурдната фасада на „учен от световно величие“ в областта на химията. Успоредно с политическия живот тя търси академично признание. В началото на 60-те години на миналия век тя е секретар на партийния комитет на Централния институт за химически изследвания, Букурещ². Когато съпругът ѝ поема партията през март 1965 г., тя става ръководител на института. Същата година е избрана за член на Националният съвет за научни изследвания. Въпреки липсата на висше образование през 1967г. университетът в Яш я удостоява с докторска степен по макромолекулярна химия. Събитието, на което тя трябва да защити доклада си е обявено за 7:30 сутринта, но всъщност се провежда тайно в 6:00 ч. в отсъствието на независими експерти и са избегнати всякакви неудобни въпроси. Също така държавата издава указ за отмяна на докторски разпоредби за защита. Това е първата голяма крачка в поредицата от абсурди свързани с нейната научна кариера. През 1974 г. тя става член на Секцията за химически науки на Румънската академия. Измамата достига международни мащаби. Чрез политически натиск тя получава редица почетни титли от различни университети по света. Всяко международно посещение на Николае Чаушеску носи на нея международна научна титла. „Учени в сянка“ пишат нейните публикации, като тя не е способна да обясни базови формули. По време на посещенията си в чужбина тя винаги е придружавана от „преводачи“, които всъщност са истински учени, коригиращи нейните фактически грешки в реално време. Липсата на каквито и да е реални знания по химия водят до редица вицове по неин адрес³. Пример за такъв виц е следният: *Елена се връща от чужбина, на границата митничарите се съмняват в достоверността на документите ѝ. Началникът на митницата я попитал: Какво е H₂O? Тя троснато отговорила, че няма откъде да*

² Lavinia BETEA, Vlad Ovidiu CIOACĂ, PRESTIGE MAKING TECHNIQUES. THE CASE OF ELENA CEAUȘESCU, Revista Universitară de Sociologie – Year XVIII, Issue 3/2022, p.254 - 266

³ GLĂVAN, GABRIELA, Power and Ridicule – Elena Ceausescu in communist humor, Gender Studies, 2019, p. 129-141

знае техните неща. Митничарят дал знак да я пуснат, с думите: Тя е!. Инцидентът „Codoi“ – „Кодой“, когато тя публично не може да прочете простата формула на въглероден диоксид – CO₂ (на румънски числото две се пише doi, съответно се чете дой). Въпреки това тя е ръководител на Централния институт по химия (CEICHEM) и Националния съвет за наука и технологии (NCST), тя е тази която контролира всички научни изследвания в Румъния. Сред първите международни отличия, които получава е и титлата почетен член на Международното дружество по индустриална химия в Париж през 1970 г., след това през 1973 г. става член на Нюйоркската академия на науките и почетен член на Американския институт на химиците, Вашингтон. Черешката на тортата от титли е връчена през 1978 г. във Великобритания – член на Кралския институт по химия в Обединеното кралство и почетен професор на Политехническият институт в Централен Лондон. Множеството научни титли, награди и международни отличия, служат не за утвърждаването на научния ѝ авторитет, а за засилване на политическия престиж на режима. Амбицията ѝ е добре позната за всички партийни членове. Елена е толкова заблудена в личния си гений, че в своя дневник записва: 1977г. *Скоростта на светлината Наредих да премахнат всички измервателни уреди в Академията по физика. Работниците на науката имат нужда само от двете си ръце, за да построят бъдещето. Един от тези простаци-физици ме попита как може да се измери с голи ръце скоростта на светлината. Лесна Работа! Най-напред спуснахме капаците на прозорците, а после по моя заповед едни от тези простаци отвори внезапно капака, докато един друг пробяга разстоянието от прозореца до отсрещната стена едновременно със светлината. После накарах да премерят точното разстояние между прозореца и стената. Скоростта на светлината е точно 2 метра и 23.⁴*

През цялото това време пропагандната машина трансформира образа ѝ в полубожествен, по подобие на Николае. Тя е представяна като образец за румънската жена, едновременно е майка и учен, героиня сред жените и именит академик. От 80-те години на миналия век се въвежда човешки образ, обединяващ всичките добродетели на Елена – майка, жена, дори дъщеря на нацията. Тя се превръща в майка на румънското отечество и на всички румънски деца. Медиите изиграват важна роля в превръщането на семейство Чаушеску в идоли. До 80-те години, както печатните издания⁵ така и

⁴ Тайните дневници на Елена Чаушеску, 1990, Пловдив, изд. „Христо Г. Данов“ стр.41

⁵ Corina Hațegan, THE OTHER DICTATOR - ELENA CEAUSESCU. BETWEEN THE OFFICIAL IMAGE

телевизията разпространяват култа към личностите им повече от всичко друго. В края на 70-те и през 80-те Румънската държавна телевизия (TVR)⁶ е с политизирани програми, а с времето дори излъчването на каквато и да е програма се намалява до минимум. Телевизията и другите медии са под личния контрол на двойката. Към края на тяхното управление телевизията има само една роля, а именно да възхвалява величието на Чаушеску. След 1983 г. почти целият месец март⁷ е посветен на „Майката на нацията“, почитана чрез телевизионни предавания наречени „Omăgiu“, тоест музикални или поетични предавания отдаващи почит към нея и нейните качества като жена, майка, съпруга, политик и разбира се учен. Но това не може да се сравни с 7 януари, рожденият ден на Елена. Проследяването на телевизионните програми през различните години, показва степента на влияние на култа към личността и влиянието върху телевизията. През 1977 г. на рождения си ден Елена не е спомената нито веднъж. Но през 1979 г. вече се наблюдават първите опити за съставяне на телевизионна програма, включваща предавания в чест на първата дама - *Vârsta de aur a chimiei românești* (Златен век на румънската химия), *Prestigiul chimiei românești* (Престижът на румънската химия). През 1984 г. се създава предаване отдаващо почит към нея в две части – документален филм и литературно-музикално шоу. Наблюдава се феномен колкото по-кратко е дневното време за излъчване, толкова по-дълги са пропагандните предавания. Румънската телевизия играе ключова роля в разпространението на култа към личността на първата дама. Често тя е изобразявана в бяло, заобиколена от деца и гълъби, представяйки образът на „Майка на нацията“, но официалният ѝ образ е в рязък контраст с общественото възприятие. През 80-те години Елена е един от архитектите на катастрофалната политика на икономии за изплащането на външния дълг от 10-13 милиарда долара. Декрет 770 – забраняващ контрацепцията и абортите, на които тя е ревностен поддръжник. В резултат на този декрет рекордна за Европа майчина смъртност, висока детска смъртност, масово изоставяне на деца в държавни институции и структурни проблеми в образователната и социалната система. Докато Румъния живее в купонна система и режим на тока, Елена и Николае живеят в безпрецедентен лукс.

(PRINTED PRESS) AND TESTIMONIES OF THE ENTOURAGE, 2021, The Proceedings of the International Conference Globalization, Intercultural Dialogue and National Identity. The Shades of globalisation. Identity and dialogue in an intercultural world / ed.: Iulian Boldea - Tîrgu-Mureș : Arhipelag XXI Press, 2021 p. 191-198

⁶ Marinković, Annemarie, Elena Ceaușescu's Personality Cult and Romanian Television, *Balkanica* 2017 Issue 48, Pages: 343-360, <https://doi.org/10.2298/BALC1748343S>

⁷ Banciu Viorica, Chipea Floare, Ionut Bancilă, The Social Status and Image of the Romanian Woman Presented in the Nationalist Discourses of the Dictator Nicolae Ceaușescu, 2012 International Conference on Humanity, History and Society, p.112-116

При последната реч на Николае на 21 декември се чува гласът на Елена на заден план, заповядващ на тълпата да „млъкне“. След бягството им с хеликоптер и залавянето им в Търговище, срещу двамата е проведен импровизиран военен трибунал на 25 декември. А част от обвиненията включват геноцид над 60 000 жертви и присвояването на 1 милиард долара. „Аз съм като майка за вас!“ са думите които тя креши на войниците по време на залавянето и процеса, демонстрирайки шокираща арогантност. Окончателното падане на маската на „майка на нацията“ пада точно преди първите изстрели, когато тя им извиква: „Кучи синове!“. Следва изстрелването на 120 куршума по президентската двойка.

Семейство Чаушеску остава като първостепенен пример за това как не трябва да се управлява един народ. Елена Чаушеску е показателен пример за това как в авторитарните системи близостта до лидера се превръща в реална политическа власт. Фигурата ѝ показва, че ролята на жените в подобни режими невинаги остава ограничена до представителни функции, възможно е реално да достигне до участие във властта.

За разлика от Елена Чаушеску, която достига до официална власт и става втория човек в държавата, Йованка Броз никога не е била част от официалния апарат на Югославия. Нейната власт е изцяло неформална, произтичаща от абсолютната ѝ близост до Йосип Броз Тито, превръщайки я в символ на югославската държава и нейната специфична позиция между Изтока и Запада.

Йованка Будисавлевич е родена на 7 декември 1924⁸ г. в сръбско семейство от село Печани, в хърватския регион Лига. Посещава четири години начално училище. Ключов елемент в нейното формиране е фигурата на баща ѝ, Михайло „Мичо“ Будисавлевич. Той е „американизиран“ визионер, пресякъл океана три пъти. Той създава домашна „малка школица“, където учи децата си на история, география, литература и английски. На 17-годишна възраст започва да действа като куриер между комунистическите клонове по време на войната. Впоследствие е приета за член на комунистическата младежка организация. През 1942 г. нейното село е опожарено и тя е принудена да бяга в гората при партизаните заедно с двамата си братя. Йованка произхожда от масата на прости, необразовани селски момичета, които се присъединяват към партизаните по време на войната, защото са загубили домовете и прехраната си и поемат задачи предимно в логистиката, домакинството и медицинските грижи. След смъртта на баща ѝ и брат ѝ тя се отказва от активни бойни действия и продължава като медицинско лице.

⁸ Ivana Z. Pantelić, JOVANKA BROZ I SRPSKA JAVNOST OD 1952. DO 2013. GODINE, Beograd 2016, 14-18

Тя самата е ранявана два пъти и преболедува тиф. Излиза от войната с чин майор и два орден аз храброст, което ѝ осигурява легитимация в партията като „жена воин“.⁹

Преходът на Йованка към „Белия двор“ не е плод на случайност, а на строго военно разпореждане. През 1945 г. е изпратена в Белград със заповед да поеме управлението на резиденцията в „Ужичка“ 15 и личния архив на Йосип Броз Тито. По това време той се среща с Даворянка Паунович. След смъртта на Даворянка от туберкулоза, сътрудниците на Тито безуспешно започват да му търсят жена. Йованка и Йосип започват връзка. В авторитарните режими близостта до документите и до самия лидер е най-висшата форма на власт. Тя не е имала изискванията и образованието, за да бъде съпруга на Тито. С времето, работейки усилено, за да изпълнява задълженията си всеотдайно и съвършено, тя става незаменима за живота на Тито. Когато тя се омъжва за него през 1952 г., вече не е просто секретарка, а политически съюзник. Също така тя успешно завършва гимназия през 1955 г. От комунистическата Пепеляшка през първите години на брака, до бляскавата първа дама на социалистическа Югославия и пълната симбиоза на двойката в медиите. Йованка е красива, умна, стилна и има пленителна усмивка. Йованка е допълнително предимство със своята елегантност, красота и очарование. С партизанското си минало тя допринася за образа на Тито като Робин Худ на Балканите. След разрива със СССР през 1948 г., Югославия се нуждае от нова визуална идентичност, която да я дистанцира от сивата естетика на „Желязната завеса“. Официалното представяне на Йованка Броз през 1952 г., по времето на посещението на британския министър Антъни Идън, маркира началото на нейната роля като „първата дама и лицето на Югославия“. Първата поява на Йованка предизвиква сензация в западните медии. Те са запленили от парадокса на „елегантната комунистка“, която съчетава миналото на „жена воин“ с изтънчеността на европейската аристокрация.

В лицето на Йованка Тито среща млада жена с подобен на неговия произход, която през първите десет години е била напълно съгласна с него, приемайки начина си на живот според неговия вкус, също така достатъчно издръжлива за да борава с оръжие и да пази държавните му тайни. Двойката е живеела в строго патриархално домакинство, със сурови правила наложени от Тито. Двамата му синове са живеели разделени, не са се виждали със Йованка. Също така той не е искал повече деца и от нея се е очаквало да

⁹ Mišković, Nataša, Jovanka and Josip Broz Tito: Gender and Power at the Top of Communist Yugoslavia, 2012, *Doing Gender – Doing the Balkans. Dynamics and Persistence of Gender Relations in Yugoslavia and the Yugoslav successor states*, ed. by R. Kersten-Pejanic, p. 221-240

прави аборт при необходимост. Йосип не е позволил на съпругата си да продължи образованието си и да завърши университет. За сметка на това ѝ е било позволено да се грижи за малките си сестри.

Първото десетилетие (1952-1961) индивидуалният стил на Йованка се превръща в „мека сила“¹⁰. Постепенно обаче фокусът се измества от пасивно следване на парижките линии към активно интегриране на югославските елементи, полагайки основите за индустриална еманципация. Второто десетилетие е белязано от икономически реформи. Успехът за бизнеса може да се увеличи чрез вътрешна търговия и износ на мода. Йованка се превръща в двигателя на модната индустрия в страната. Тя превръща гардероба си в трибуна за творците Александър Йоксимович и Миряна Марич, както и за модните къщи на Жужи Йелинек, Миле Кавалоти, Мелери Дуйшин от Загреб. Тя налага своя личен стил като съзнателен консерватизъм и модерна национална идентичност с автентични фолклорни бродерии. Тя продължава да се влияе от висшата мода – Dior, Balmain, Balenciaga, но запазва консервативния си стил с обемни поли и дължина под коляното. При материите се е придържала към коприна, сатен, дантела. Винаги носела дискретно червено червило Dior, малък златен часовник Cartier. Чрез своите интервюта в списанията „Times of India“ и „Hindustan Times“ тя проектира образа на еманципираната югославянка жена, която едновременно е домакиня и естетически модел. След приемането на новата конституция през 1974 г., нараства политическата изолация на Йованка, нейното облекло употребява висшата мода като параван за стабилност на държавния авторитет. Тя остава вярна на консервативните силуети и съзнателно отхвърля новите модни тенденции като миниполите или унисекс течението. Принос към индустриалният двигател – Йованка е носила обувки от фабриката на „Petar Velebit“, за да демонстрира конкурентоспособността на югославската кожанарска индустрия. Тя организира ревюта за дипломатическия корпус, целящ превръщането на югославската конфекция в разпознаваем международен бранд.

Йованка Броз се утвърждава като уникален дипломатически субект. Тя твърди, че идеята за Движението на необвързаните е създадено по нейна инициатива¹¹. По време на конференция в Бандунг 1955 г., Тито и Джавахарлал Неру (министър-председател на Индия) споделят мнение, че натискът от двата блока е твърде голям, тя предлага

¹⁰ Menković, Mirjana, Jovanka Broz i moda: kolekcija prve dame, Етноантрополошки проблеми, н. с. год. 10 св. 4 (2015) p.873-892

¹¹ Jokanović Zarko, MOJ ŽIVOT, MOJA ISTINA - OD ROĐENJA DO BOLNIČKIH DANA -, Beograd, 2013, p. 38-40

създаването на „Трети блок“ като буфер. Неру я нарича „бисер до Тито“. Този момент показва как неофициалните разговори на първата дама формират геополитическата карта на XX век. външнополитическото ѝ влияние се осъществява и чрез лични връзки с ключови фигури като Идира Ганди (министър-председател на Индия 1966-1977 и 1980-1984), Сиримаво Бандаранайке (министър-председател на Шри Ланка 1960-1965, 1970-1977, 1994-2000), жени лидери, които виждат в нейно лице сериозен политически партньор. Уинстън Чърчил и Кралица Елизабет II, чрез които легитимира Югославия пред западния демократичен свят.

Но вътрешнополитически Йованка е уважавана като съпруга на маршала, но не е била популярна и фигурата ѝ никога не е била отделена от тази на съпруга ѝ. Показателен за възгледите ѝ е случаят с връщането на портрета на Караджордже в двореца. Едвард Кардел (Член на Президентството на Югославия от СР Словения) озадачен я пита дали тя е тази, която е поставила обратно портрета, при което тя с гордост заявява: „Да, аз го сложих. А вие кого бихте сложили?“ Това нейно национално самочувствие вбесява словенската и хърватската част на номенклатурата. С времето тя придобива неформална власт. Превръща се в личен секретар на съпруга си, урежда срещи в кабинета му и си води тайни записки зад завеса. Но тя никога не е приемана като политик.

През 70-те години Йосип Тито е вече на 80 години, болен и неспособен да управлява. Влиянието на Йованка нараства до степен, в която в партийните среди започва да се говори за „двойна династия“ и съвладетелство. Тя има постоянен достъп до поверителната поща на Тито и често присъства на важни политически срещи зад завесата. Първата дама на Югославия твърди, че нейната основна цел е била да го предпази от манипулациите на ласкателите в ръководството, които му представяли невярна картина за състоянието на страната. Йованка се включва в борбата за власт, но губи и е разделена от него. Основните антагонисти в историята на Йованка са Стане Доланц (секретар на вътрешните работи на Югославия) и Никола Любичич (Министър на отбраната на СФРЮ)¹². Те виждат в нейно лице заплаха за бъдещото разпределение на властта. Тя обвинява Доланц в това, че е бил агент на немското разузнаване и член на Hitler -jüngend. Той от своя страна не остава длъжен и използва целия репресивен апарат за нейното дискредитиране – обвинена е едновременно в съветски и западен шпионаж – класическо политическо убийство на имиджа. Но първият разрыв в

¹² Jokanovic Zarko, MOJ ŽIVOT, MOJA ISTINA - OD ROĐENJA DO BOLNIČKIH DANA -, Beograd, 2013, p. 47

отношенията между двамата съпрузи се случва през 1974 г. по повод назначението на Дариана и Радойка Гърбич¹³ за физиотерапевти на Тито. Йованка избухва от ревност срещу двете жени и заплашва, че ако те не бъдат освободени от работа ще настъпи касапница. През 1975 г. Тито бяга от общият им дом в Ужичка 15, за да се крие от нейните гневни изблици в Белия двор. Държавният апарат подготвя т. нар. „Бяла книга“ – секретен документ с доноси за нейното „деструктивно поведение“, „тормоз над персонала“ и „психическа нестабилност“. В последните три години от живота на Тито, тя е изолирана от него. През май 1980 г. ѝ е позволено да участва в погребението на съпруга си. Месец след погребението му обаче въоръжени мъже нахлуват в дома и в „Ужичка“ 15, отнемат личните ѝ документи, вещите и дори снимки. Преместена е да живее в порутена вила на булеварда на мира. През следващите 33 години тя живее под домашен арест, като личните ѝ документи са върнати едва през 2009 г., получава само месечна надбавка, без здравно осигуряване. Цялото имущество което е притежавала е конфискувано чрез специален закон, по-късно обявен за противоконституционен. След разпадането на Федерацията тя се превръща в обект на нарастващ обществен интерес, задължителна тема на вестници и популярни книги през 2000-те. Журналистите вече я възприемат като смесица от национална героиня, бивша първа дама, ветеран от войната и звезда от югославски сапунени опери. На 20 октомври 2013 г. тя умира на 89-годишна възраст. Според собственото ѝ желание е погребана до съпруга си в Къщата на цветята.

Разглеждането на фигурите на Елена Чаушеску и Йованка Броз показва, че ролята на жените в авторитарните режими на Балканите не може да бъде определена еднозначно. Макар и двете да се намират в непосредствена близост до политическата власт и да се превръщат в разпознаваеми обществени фигури, техният път и степента на влияние с развиват по различен начин. Едно сходство между тях е участието им в публичния образ на режима, защото пропагандата както в Румъния, така и в Югославия е използвала присъствието на първа дама, за да се изгради стабилност, авторитет и легитимност на властта. Публичният образ и на двете е изграден като лоялни спътници, част от политическия елит, така е използван личният живот на лидера и спътницата му като политически ресурс.

Но съществуват и съществени различия. Политическото влияние, което са упражнявали е най-видимата разлика между двете балкански дами. В Румъния, Елена Чаушеску постепенно изгражда властта си от символично присъствие към активно

¹³ Ivana Z. Pantelić, JOVANKA BROZ I SRPSKA JAVNOST OD 1952. DO 2013. GODINE, Beograd 2016, 61-84

участие. Тя заема официални партийни и държавни постове, участвайки във вземането на важни държавни решения, превръщайки се в ключова фигура в режима на Чаушеску. В семейство Чаушеску властта придобива семеен характер, в следствие семейството споделя и омразата на народа. От друга страна Йованка Броз притежава обществения престиж и влияние, но присъствието ѝ остава в рамките на представителната и символична власт. За разлика от Елена Чаушеску, Йованка не успява да изгради трайни институционални позиции във властта. Това е показателно, защото когато отношенията ѝ с Тито и елита около него се влошават тя е изолирана от публичния живот и губи влиянието си. Двата случая показват различни модели на женското присъствие в авторитарните режими, единият с активно участие във властта, а другият със силно зависеща от близостта до лидера.

Библиография:

- Banciu Viorica, Chipea Floare, Ionut Bancilă , The Social Status and Image of the Romanian Woman Presented in the Nationalist Discourses of the Dictator Nicolae Ceaușescu, 2012 International Conference on Humanity, History and Society
- Corina Hațegan, THE OTHER DICTATOR - ELENA CEAUSESCU. BETWEEN THE OFFICIAL IMAGE (PRINTED PRESS) AND TESTIMONIES OF THE ENTOURAGE, 2021, The Proceedings of the International Conference Globalization, Intercultural Dialogue and National Identity. The Shades of globalisation. Identity and dialogue in an intercultural world / ed.: Iulian Boldea - Tîrgu-Mureș : Arhipelag XXI Press, 2021
- GLĂVAN, GABRIELA, Power and Ridicule – Elena Ceausescu in communist humor, Gender Studies, 2019
- Jokanovic Zarko, MOJ ŽIVOT, MOJA ISTINA - OD ROĐENJA DO BOLNIČKIH DANA -, Beograd, 2013
- Lavinia BETEA, Vlad Ovidiu CIOACĂ, PRESTIGE MAKING TECHNIQUES. THE CASE OF ELENA CEAUȘESCU, Revista Universitară de Sociologie – Year XVIII, Issue 3/2022
- Marinković, Annemarie, Elena Ceaușescu's Personality Cult and Romanian Television, Balcanica 2017 Issue 48, <https://doi.org/10.2298/BALC1748343S>
- Menković, Mirjana, Jovanka Broz i moda: kolekcija prve dame, Етноантрополошки проблеми, н. с. год. 10 св. 4 (2015)

Mišković, Nataša, Jovanka and Josip Broz Tito: Gender and Power at the Top of Communist Yugoslavia, 2012, *Doing Gender – Doing the Balkans. Dynamics and Persistence of Gender Relations in Yugoslavia and the Yugoslav successor states*, ed. by R. Kersten-Pejanic, Тайните дневници на Елена Чаушеску, 1990, Пловдив, изд. „Христо Г. Данов“

WOMEN IN THE SHADOW OF POWER: POLITICAL INFLUENCE AND PUBLIC IMAGE OF ELENA CAUSESCU AND JOVANKA BROZ

Vasa Dobrev

An examination of the figures of Elena Ceaușescu and Jovanka Broz reveals that the role of women in the authoritarian regimes of the Balkans cannot be defined in a single, unambiguous way. Although both were situated in close proximity to political power and became recognizable public figures, their respective paths and the extent of their influence evolved quite differently. One similarity between them lies in their contribution to the regime's public image; propaganda in both Romania and Yugoslavia leveraged the presence of a "first lady" to project stability, authority, and legitimacy. Both were portrayed as loyal companions and integral members of the political elite—effectively turning the private lives of the leader and his partner into a political resource.

However, there are also significant differences. The political influence they wielded represents the most distinct contrast between these two Balkan figures. In Romania, Elena Ceaușescu gradually built her power, transitioning from a merely symbolic presence to active participation. She held official party and state positions, took part in critical state decision-making, and became a key figure within the Ceaușescu regime. Within the Ceaușescu family, power took on a dynastic character—and, ultimately, the family came to share the public's hatred. In contrast, while Jovanka Broz possessed public prestige and influence, her role remained confined to the realm of representative and symbolic power. Unlike Elena Ceaușescu, Jovanka failed to establish lasting institutional positions within the power structure. This is significant, as her relationship with Tito and his inner circle eventually deteriorated, leading to her isolation from public life and the loss of her influence. These two cases illustrate different models of female presence within authoritarian regimes: one characterized by active participation in power, and the other by a status heavily dependent on proximity to the leader.